

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่องการรื้อย้ายชุมชนแออัดคลองเตยระยะที่ 3 : กรณีศึกษา ชุมชนวัชรพล รามอินทรา มีวัตถุประสงค์การศึกษา ดังต่อไปนี้

1. ศึกษาผลการรื้อย้ายของชุมชนแออัดคลองเตยไปที่ตั้งใหม่ ตามโครงการพัฒนาเคหะชุมชนคลองเตยระยะที่ 3 โดยเน้นการศึกษา ในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของผู้อยู่อาศัย
2. เพื่อศึกษาโครงการในการรื้อย้ายชุมชนस्थานแออัด ในด้านต่าง ๆ
 การเข้าอยู่อาศัยในโครงการ
 - การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ และ การย้ายถิ่น
 - สภาพเศรษฐกิจและการดำรงชีพ
 - การจัดสร้างที่อยู่ชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่
 - การจัดสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐานของชาวชุมชน
 - การจัดการดูแลชุมชน และบทบาทองค์กรชุมชน
3. ศึกษาขบวนการรื้อย้ายชุมชนที่อยู่อาศัยเดิมสู่ชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่ เพื่อทราบถึงปัญหาและอุปสรรคในการรื้อย้าย เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขและเสนอแนะ การปรับปรุงชุมชนแออัดโดยวิธีรื้อย้ายไปอยู่ในที่ใหม่ (Slum Relocation)

ประชากรที่ศึกษา ผู้อยู่อาศัยในชุมชนวัชรพล 3 ที่รื้อย้ายจากชุมชนแออัดคลองเตย ตามโครงการพัฒนาเคหะชุมชนคลองเตยระยะที่ 3 คือ ชาวชุมชนบริเวณ ล็อค 7-12 ชุมชนโซน 2 (เกาะลา-ปลายนา) และชุมชนโซน 3 (หัวโค้ง-ร่มเกล้า) ในการศึกษา มีการเก็บตัวอย่างทั้งสิ้น 201 ตัวอย่าง จากครัวเรือนที่มีผู้อาศัยทั้งสิ้น 335 หลังคาเรือน จากการคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่พอดีของ Yamane ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% และเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างตามความสะดวก (Convenient Sampling) ซึ่งเป็นการเลือกตัวอย่างแบบอาศัยความสมัครใจของผู้ที่จะเป็นตัวอย่างศึกษา

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัย โดยการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจาก เอกสาร ตำราต่าง ๆ ในด้านข้อมูลสภาพของชุมชนเดิม สภาพทางกายภาพ ความเป็นอยู่ ความเป็นมาของการปรับปรุง และพัฒนาชุมชน แนวทางการปรับปรุง และแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดในอดีต เพื่อหาแนวทางในการวิเคราะห์ สรุปอภิปราย และเสนอแนะผลการวิจัย และได้ดำเนินการสำรวจภาคสนาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ

เกี่ยวกับผู้อยู่อาศัยในชุมชนวิหขรพล 3 โดยเครื่องมือที่สร้างขึ้นในการสำรวจครั้งนี้ เป็นการใช้แบบสอบถาม โดยข้อคำถามส่วนใหญ่เป็นข้อคำถามแบบปิด (Close Questions) และมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน รวมถึงการใช้ผังของแบบบ้านเดิม เพื่อสอบถามข้อมูลทางกายภาพของที่อยู่อาศัยในอดีตก่อนการรื้อย้ายชุมชน โดยการสร้างแบบสอบถามเป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ

ส่วนที่ 1 ลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัย สภาพเศรษฐกิจ และสังคมในอดีตก่อนย้ายชุมชน และในปัจจุบัน การถือครองกรรมสิทธิ์ สภาพที่ที่อยู่อาศัย และความสัมพันธ์ในชุมชน การบริหารดูแลชุมชน และความพอใจหรือต่าง ๆ ในการรื้อย้าย และสร้างที่อยู่อาศัยใหม่

ส่วนที่ 2 แบบแบบวัดทัศนคติ ความคิดเห็น ในการดำรงชีวิตในโครงการ เน้นด้านภาพอยู่อาศัยในชุมชน สภาพแวดล้อม และบริการทางสังคมขั้นพื้นฐาน และแบบวัดความคิดเห็นต่อการดำเนินการจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ และการโยกย้าย โดยการใช้ลักษณะเป็นมาตรวัด แบบลิเคอร์ท (Likert Scale)

ผลที่ได้จากการศึกษา และสำรวจ นำมาวิเคราะห์ โดยใช้โปรแกรมการวิจัยทางสังคมศาสตร์ SPSS (Statistical Package for Social Sciences) เพื่อบรรยาย ความถี่ และร้อยละของตัวแปรที่ทำการศึกษา รวมทั้งหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่สำคัญ (Crosstabs)

อภิปรายผล

จากผลสรุปที่ได้จากการวิจัย มีประเด็นที่น่าสนใจที่ควรหยิบยกมาอภิปรายดังต่อไปนี้

1. การรื้อย้ายต่อสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม

1.1 สภาพทางกายภาพ ส่วนใหญ่พบว่า ในชุมชนที่อยู่อาศัยใหม่มีสภาพทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมที่ชาวชุมชนพอใจ และเห็นว่าดีกว่าชุมชนเดิม มีการใช้พื้นที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุดของผู้อยู่อาศัย ส่วนใหญ่ที่อยู่อาศัย มีลักษณะ 2 ชั้น เนื่องจากให้เพียงพอต่อความต้องการใช้สอย และรองรับการขยายตัวของครอบครัวในอนาคต วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่เลือก ส่วนใหญ่เลือกวัสดุที่มีความมั่นคง แข็งแรงได้มาตรฐาน และมีราคาถูก เช่น การนำกระเบื้องแผ่นเรียบมาใช้เป็นผนังบ้านชั้นบน แทนผนังไม้ที่มีราคาสูงกว่า บางรายสามารถนำวัสดุเก่าที่เคยใช้ในชุมชนเดิม มาใช้ใหม่ได้ แต่มีการคำนึงถึงความสวยงามของรูปแบบบ้าน และการใช้วัสดุ เนื่องจากมีความภูมิใจในการมีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง และมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดความรู้สึกที่อยากจะทำหน้าที่อยู่อาศัยให้ดี มี

มาตรฐาน และไม่กลับเป็นชุมชนแออัดอีก สอดคล้องกับแนวความคิดที่ว่า 'เมื่อผู้อยู่อาศัยมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยแล้วจะมีจิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง และที่อยู่อาศัยจะไม่ละเลยในการบูรณะบ้านเรือน'

จากการสังเกต และสำรวจสภาพทางกายภาพ พบว่าแปลงที่ดินที่จัดแบ่งไว้โดยการเคหะแห่งชาติ ไม่สอดคล้องกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน คือ สภาพแปลงที่สำรวจบางแปลงมีขนาดไม่เท่ากับที่จัดแบ่งไว้ในแบบแปลนมาตรฐาน อาจมีการแบ่งแปลงให้ผู้อื่นเช่าต่อ หรือ ลักษณะการแบ่งแปลงเป็นผืนเล็ก เพื่อขายสิทธิในที่ดิน นำเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในการสร้างที่พักอาศัย ในปัจจุบันจากการสำรวจเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ที่มีการแบ่งแปลงย่อย แต่อาจมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในอนาคต เพื่อลดภาระในการหาแหล่งเงินในการสร้างที่อยู่อาศัย ถ้าไม่มีการป้องกัน และเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ อาจจะมีชุมชนในอนาคตที่มีสภาพแออัด และไม่ระเบียบ สอดคล้องกับการศึกษาในชุมชนอื่น ๆ ของ เสาวคนธ์ สุดสวาสดิ์ และคณะ¹

1.2 สภาพทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการรื้อย้ายชุมชนผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ยังคงมีอาชีพหลัก คือรับจ้างทั่วไป สอดคล้องกับการศึกษาชุมชนแออัดอื่น ๆ ของ เสาวคนธ์ สุดสวาสดิ์ และคณะ² ที่กล่าวว่า อาชีพรับจ้างเป็นอาชีพที่มีลักษณะไม่มั่นคงและไม่ใช่งานประจำ การประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นลักษณะงานหลักของสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่ เนื่องมาจากระดับการศึกษาของสมาชิกชุมชน ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงระดับรายได้ในครอบครัวที่ต่ำ และไม่แน่นอน อาจก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสิทธิ์การถือครองที่ดินได้ในอนาคต การเปลี่ยนแปลงอาชีพมีบ้างในระดับหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนแปลงเพราะไม่สามารถประกอบอาชีพเดิมได้ กลุ่มผู้ว่างงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านมีจำนวนเพิ่มขึ้น และบางส่วนเป็นผู้ที่ยังหางานใหม่ทำไม่ได้ ในด้านรายได้ครอบครัว ส่วนใหญ่ลดลง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัย และสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน รายจ่ายในครอบครัวเฉลี่ยก็ลดลงด้วยเล็กน้อย แต่ถ้าเปรียบเทียบในอัตราส่วน การลดลงของรายได้ครอบครัวจะ

¹ การเคหะแห่งชาติ, การปรับปรุงชุมชนแออัด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประมวลศิลป์, 2533.)

² เสาวคนธ์ สุดสวาสดิ์, สุวัฒน์ ภูตานิติ, มานะศิริ เชาวกุล และ สุพันธ์ เพชรภามา. การศึกษาลักษณะการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดโดยการจัดหาที่อยู่อาศัยใหม่. รายงานการวิจัยเสนอต่อการเคหะแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร, 2534.

³ เรื่องเดียวกัน.

มากกว่า การลดลงของรายจ่ายในครอบครัว อย่างไรก็ตามครัวเรือนส่วนใหญ่มีรายได้เพียงพอกับรายจ่ายในชีวิตประจำวัน ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีหนี้สินที่นำเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในการสร้างที่พักอาศัย และแหล่งเงินที่ใช้ในการก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นเงินออมในครอบครัว และเงินกู้จากสหกรณ์ออมทรัพย์ภายในชุมชน คล้ายคลึงกับการศึกษาในชุมชนอื่น ๆ ของบุญชู เวทโอสถ⁴ แต่สภาพทางเศรษฐกิจโดยรวมพบว่า ชาวชุมชนมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเดิม มีภาระหนี้สินเพิ่มขึ้น รายได้ลดลง สอดคล้องกับงานวิจัยของ Joan Bijl และคณะ⁵ ที่ศึกษาเรื่อง " Slum Eviction and Relocation in Bangkok "

1.3 สภาพทางสังคม จากการศึกษาพบว่า การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของผู้อยู่อาศัยในชุมชน ลดลงกว่าเดิม เนื่องจากการรวมกลุ่มการอยู่อาศัย เป็นไปตามความสมัครใจ และการจับฉลากในการเลือกแปลงที่ดิน ผู้ที่สมัครใจจะรวมกลุ่มแบบเดิม จะเป็นการรวมกลุ่ม 5-10 หลังคาเรือน ในการจับฉลาก ทำให้การอยู่อาศัยในชุมชนใหม่ มีการกระจายตัวเป็นกลุ่มๆ ภายในกลุ่มเดิมจะมีความสัมพันธ์ที่ดียิ่งขึ้น แต่กับกลุ่มชุมชนใหม่ในวชิรพล 3 ต้องใช้เวลาในการทำความรู้จักและคุ้นเคย แต่จากการสำรวจ ความสัมพันธ์ของชาวชุมชน มีแนวโน้มที่พัฒนา และมีส่วนร่วมในสังคมมากขึ้น ตามความคิดที่ว่า เมื่อผู้อยู่อาศัยมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยแล้ว จะมีจิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง และมีส่วนร่วมในสังคมมากขึ้น มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม⁶ แต่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนวชิรพล 3 กับชุมชนภายนอกในพื้นที่เดียวกัน ยังไม่ดีเนื่องจากเป็นชุมชนที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ ในขณะที่ชุมชนเดิมเป็นชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งรกรากมานาน ในส่วนของผู้อยู่บ้านในพื้นที่ก็ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนของชุมชนวชิรพล 3 เท่าที่ควร ในด้านบริการพื้นฐาน การให้บริการไฟฟ้า และน้ำใช้ในชุมชน เป็นการให้บริการโดยตรงจากการไฟฟ้านครหลวง จึงมีการให้บริการที่ดีกว่า และค่าใช้จ่ายถูกกว่าในชุมชนเดิม ที่ต้องอาศัยพ่วงจากหลายบ้าน จะจ่ายในอัตราที่แพงกว่า น้ำใช้ในชุมชนให้บริการได้ดี

⁴ บุญชู เวทโอสถ. "การประเมินผลการรื้อย้ายชุมชนแออัดในเมืองสู่ชานเมือง : กรณีศึกษาชุมชนอ่อนนุช" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ สาขาเคหการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537)

⁵ Bijl, Joan., Janssen, Emmy., Meijer Marnix and Willemsen Edwin. Slum Eviction and Relocation in Bangkok. (Faculty of civil engineering , Delft University of Technology, 1992)

⁶ การเคหะแห่งชาติ , การปรับปรุงชุมชนแออัด (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประมวลศิลป์, 2533.)

กว่าเดิม ให้บริการทุกหลังคาเรือนโดยตรง ไม่ต้องซื้อเป็นหน่วยเหมือนในชุมชนแออัด แต่ในปัจจุบันยังไม่ มีน้ำประปาเข้ามาในพื้นที่ ในโครงการจึงเป็นการใช้น้ำบาดาล ที่ให้บริการโดยการเคาะๆ จึงทำให้คุณภาพของน้ำด้อยกว่าน้ำประปา เนื่องจากมีสี และกลิ่น แต่ชาวชุมชนมีความพอใจในด้านการให้บริการฟรี ยังไม่มีการคิดค่าบริการ สาธารณูปการโดยรอบพื้นที่โครงการ เช่น โรงเรียน สถานีตำรวจ วัด มีการให้บริการของรับความต้องการ อยู่ในเกณฑ์น่าพึงพอใจ แต่ควรมีความสะดวกในการเดินทางลดน้อยลงกว่าเดิม ในด้านสุขภาพอนามัย พบว่าผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ นิยมเดินทางกลับไปรักษาพยาบาลในคลินิก สถานีอนามัย หรือโรงพยาบาลเดิมที่เคยรักษา ในขณะที่อยู่อาศัยในชุมชนเดิม เนื่องจากความคุ้นเคย และความสะดวกในการรักษา หรือบางครั้งครอบครัวมีประวัติในการรักษา อยู่ที่ศูนย์อนามัยเดิม หรือคลินิก ในบริเวณชุมชนของตนเอง ก็จะเดินทางมารักษา ถึงแม้ระยะทางจะไกลกว่าเดิมมาก แต่คงว่าชาวชุมชน ให้ความสำคัญกับสุขภาพและอนามัยของตนมาก

2. การศึกษาผลสำเร็จของโครงการ

มีประเด็นที่น่าสนใจ สามารถอภิปรายได้ดังต่อไปนี้

2.1 การเข้าอยู่อาศัยในโครงการ จากการศึกษาพบว่า ผู้เข้าอยู่อาศัยในโครงการ มีจำนวนไม่ถึงครึ่งหนึ่งของพื้นที่โครงการทั้งหมด พบข้อสังเกตว่าน่าจะมีปัจจัยเกี่ยวข้อง ในด้านระยะทาง ของชุมชนใหม่ที่ไกลจากชุมชนเดิมประมาณ 30-40 กม. การประกอบอาชีพเนื่องจากชาวชุมชนส่วนใหญ่ มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ในท่าเรือคลองเตย ฉะนั้นการย้ายที่อยู่ใหม่ ทำให้การเดินทางไปทำงาน มีระยะทางที่ไกลขึ้น และการย้ายออกมาอยู่ชานเมือง ซึ่งไม่มีแหล่งงาน จะต้องเสียเวลาในการเดินทาง และค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางไปกลับจากแหล่งงานในเมืองทุกวัน⁷ เนื่องจากชาวชุมชนส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย และรายได้ต่ำ ฉะนั้นการหางานใหม่ที่ไกลที่พักอาศัยจึงไม่ใช่เรื่องง่าย ทำให้ชาวชุมชนส่วนหนึ่งไม่ยินยอมที่จะย้ายเข้ามาอยู่ในโครงการ ถึงแม้จะได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของตนเอง จากการที่พบ บ้านที่ยังสร้างไม่เสร็จทั้งในโครงการจำนวนหนึ่ง เนื่องจากไม่สามารถรับภาระค่าใช้จ่ายในการสร้างบ้าน และการเดินทางไปทำงานในแหล่งงานเดิมได้จึงทิ้งที่อยู่ใหม่แล้วกลับมาอยู่อาศัยในเมืองที่ใกล้แหล่งงาน

⁷ ขวลิต นิตยะ . "สัมมนาเทคนิควิทยาการ เรื่อง บ้านแบบสร้างให้บางส่วน," เอกสารประกอบการสอน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

สอดคล้องกับแนวความคิดของ Park Burgess and Mc. Kenzie⁸ ที่กล่าวว่า การเลือกที่ตั้งของผู้อยู่อาศัยนั้นสัมพันธ์กับรายได้ รายได้สูงจะอยู่ชานเมืองออกไป เพราะต้องการความเป็นส่วนตัว และมีความสามารถในการเดินทาง และแนวคิดของ Richard F. Muth⁹ ที่กล่าวว่าผู้มีรายได้น้อยจะอยู่อาศัยใกล้ศูนย์กลางเมือง เพื่อความสะดวกในการเดินทางไปทำงาน

2.2 แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์และการย้ายถิ่น

ในโครงการพบว่า ร้อยละ 89.2 ไม่คิดที่จะขายสิทธิ์ในที่ดิน มีเพียงร้อยละ 4.2 ที่ขายสิทธิ์ไปแล้ว ปัจจัยที่ทำให้เกิดการขายสิทธิ์คือ ชุมชนอยู่ไกลจากแหล่งงานเดิม ไม่สามารถหาอาชีพใหม่ได้ และผลจากหนี้สินเดิม ที่ทำให้บางส่วนต้องขายสิทธิ์ในที่ดินชดใช้หนี้ และการได้มาซึ่งสิทธิ์บางครอบครัวได้รับสิทธิ์ในที่ดินหลายแปลง จึงมีการแบ่งขายสิทธิ์บางส่วน หรือให้เช่า การมีหนี้สินในปัจจุบันเนื่องจากภาระค่าใช้จ่ายในการสร้างบ้าน และเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ ทำให้บางครัวเรือนขายสิทธิ์แล้วพอมีเงินเหลือจำนวนหนึ่ง ในการย้ายไปอยู่ในชุมชนแออัดแห่งใหม่ต่อไป แต่ชาวชุมชนส่วนใหญ่ มีความเห็นว่าเป็นโอกาสในชีวิต ที่มีที่ดินเป็นของตนเอง มีความมั่นคงในการอยู่อาศัย สามารถเป็นที่อยู่อาศัยในขนาดของลูกหลาน จะได้มีความมั่นคง ไม่เร่ร่อน ยกกระดับคุณภาพชีวิต มีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น ถ้าสามารถสร้างที่อยู่อาศัยได้ตามกำลังทรัพย์แล้ว จะไม่มีความคิดที่จะขายสิทธิ์ สอดคล้องกับการศึกษาในชุมชนอื่นของ เสาวคนธ์ สุดสวาสดี และคณะ ที่พบว่าถ้าสมาชิกในชุมชนมีภาระในการชำระค่าที่ดิน หรือหนี้สินมาก อาจจะมีเหตุจูงใจให้มีการเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ในที่ดินได้ แต่ถ้าการได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยไม่มีภาระค่าที่ดิน และหนี้สินที่มีความสามารถในการผ่อนชำระ ชาวชุมชนมีความคิดเห็นในทุกด้านในทางที่ดี เพราะมีความภูมิใจ และมีความรู้สึกมั่นคงในชีวิต จิตใจ และทรัพย์สิน โอกาสที่จะเปลี่ยนแปลง หรือขายสิทธิ์ในที่ดินจะลดน้อยลง

ถ้าพิจารณาตามปัจจัยดึงดูดของพื้นที่ หรือปัจจัยผลัดออกจากพื้นที่ของทั้งสองชุมชนคือชุมชนคลองเตย และชุมชนวีรพล 3 สามารถพิจารณาได้ดังนี้

⁸ Hirsch, Werner Z. Urban economic analysis (New York : Mcgraw-Hill, 1975.)

⁹ Muth, Richard F. Cities and housing . (Chicago : The university of Chicago press, 1969.)

ปัจจัยหลักของพื้นที่ชุมชนคลองเตย

ปัจจัยที่ "ผลึก"ให้ชาวชุมชนย้ายออกจากพื้นที่ชุมชนคลองเตย อาทิ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย การไม่มีความปลอดภัยของทรัพย์สิน อาชญากรรม ยาเสพติด และอค์คิภัย ความไม่มั่นคงในอนาคตของบุตรหลาน และการอยู่อาศัยในแหล่งที่มีอบายมุข การพนัน และยาเสพติด การไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ความแออัดในการอยู่อาศัย สภาพแวดล้อมในชุมชนไม่ดี และเป็นแหล่งชุมชนแออัดขนาดใหญ่ของกรุงเทพมหานคร

ปัจจัยดึงดูดของพื้นที่วรพล 3

ที่ตั้งชุมชนอยู่ในบริเวณชานเมืองทำให้อากาศอากาศดี ไม่แออัดในด้านกายภาพและความหนาแน่นของประชากร มีการจัดอย่างมีระเบียบ และสภาพแวดล้อมโดยรอบที่ดี มีความมั่นคงในการอยู่อาศัยมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของตนเอง บุตรหลานมีความมั่นคงในอนาคต เป็นชุมชนที่สามารถพัฒนาได้ในอนาคต สาธารณูปโภคภายในชุมชนมีความพร้อม เป็นชุมชนที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัย

ปัจจัยดึงดูดของพื้นที่ชุมชนคลองเตย

พื้นที่อยู่ในศูนย์กลางเมืองสามารถหางานทำได้สะดวก ใกล้แหล่งงาน และสามารถหาอาชีพเสริมได้ง่าย การเดินทางคมนาคมสะดวก ในการติดต่อกับส่วนอื่นๆของเมือง มีความพร้อมทางด้านสาธารณูปการในด้านสุขภาพอนามัย และโรงเรียนของบุตรหลาน เป็นความเคยชินของชาวชุมชนในการอยู่อาศัยมานานเป็นเวลาหลาย 10 ปี

ปัจจัยหลักของพื้นที่ชุมชนวรพล 3

ที่ตั้งชุมชนอยู่ในเขตชานเมือง การคมนาคมติดต่อกับศูนย์กลางเมืองยังไม่สะดวก ไม่มีแหล่งงาน และสาธารณูปการในบริเวณโดยรอบชุมชน ในด้านสาธารณสุข และอนามัย และโรงเรียนสำหรับบุตรหลาน ยังไม่มีความพร้อม การเดินทางไปทำงาน หรือติดต่อกับชุมชนภายนอกมีความลำบากมาก สภาพทางการคมนาคมเข้าถึงชุมชนยังไม่ได้มีการปรับปรุงให้ใช้งานได้ตลอดทุกฤดู ในฤดูฝนจะมีปัญหาในการเดินทางเข้าชุมชน

ในด้านการย้ายถิ่น ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ไม่คิดที่จะย้ายถิ่นอีกแล้ว สูงถึงร้อยละ 86.8 เพราะมีความมั่นคงในอนาคตของบุตรหลาน และพอใจสภาพแวดล้อมในการอยู่อาศัย มีเพียงร้อยละ 13.2 ที่คิดจะย้ายถิ่น แต่มีเพียงร้อยละ 20 ของผู้ที่จะย้ายถิ่น ไม่คิดที่ขายสิทธิ์ในที่ดิน เป็นการย้ายถิ่นเพื่ออยู่อาศัยใกล้แหล่งงาน เพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพ ส่วนที่ดินในโครงการวรพล 3 ก็ให้

พ่อแม่ และลูกหลานอยู่อาศัย ส่วนอีกร้อยละ 80 คิดจะขายสิทธิในที่ดินด้วยการย้ายถิ่นในรูปแบบนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ ฮาร์เลย์ (Hawley)¹⁰ ที่กล่าวว่า การเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยเป็นวิธีหนึ่งในกระบวนการปรับตัวในการดำรงชีวิตของมนุษย์ต่อสภาวะที่ไม่สมดุลง ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับโอกาสในการทำงาน โดยจะย้ายจากที่มีโอกาสในการทำงานน้อยไปสู่ที่มีโอกาสมากกว่า และการย้ายถิ่นเข้าสู่ชุมชน และการย้ายถิ่นออกจากชุมชน เป็นไปตามสาเหตุของการย้ายที่อยู่ การย้ายจากชุมชนเดิมสู่ชุมชนวิหกรพล 3 เป็นการย้ายแบบมีความจำเป็น อาจจัดเรียกว่า การย้ายแบบถูกบังคับ (Forced moves) ส่วนการย้ายออกจากชุมชนเพื่อโอกาสในการทำงาน เป็นการย้ายถิ่นแบบสมัครใจ (Voluntary moves)

2.3 ในด้านการจัดการและดูแลชุมชนและบทบาทของศิกรชุมชน

ในด้านการบริหารชุมชนในโครงการ คณะกรรมการผ่านกระบวนการเลือกตั้งโดยตรง แต่ชาวชุมชนส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ไม่ดีนักกับกลุ่มคณะกรรมการชุมชน เนื่องจากคุ้นเคยกับคณะกรรมการในชุมชนเดิม ที่บางกลุ่มคณะกรรมการรับหน้าที่มาเป็นเวลาหลายสมัย แต่ในชุมชนวิหกรพล 3 เป็นการเลือกตั้งคณะกรรมการใหม่ การอยู่ร่วมกันของคนจากหลายชุมชนเดิม การดูแลปัญหา และแก้ไขยังไม่ทั่วถึง ซึ่งเหมือนกับผลการศึกษาของ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร¹² (ชุมชนบางบัว) ที่ชาวชุมชนมีทัศนคติที่ไม่ดีกับกลุ่มคณะกรรมการชุมชน การมีส่วนร่วมในชุมชน การจัดระเบียบในชุมชน และการจัดกิจกรรมสัมพันธ์ในชุมชน ผู้อยู่อาศัยมีความพอใจน้อยลง และการรวมกลุ่มในสังคมมีน้อยกว่าในชุมชนเดิม

¹⁰ Hawley, Amos, Human Ecology : A Theory of Community Structure (New York : Ronald Press, 1950).

¹¹ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. ภูมิศาสตร์เมือง (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช , 2527.)

¹² วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ . การประเมินผลโครงการชุมชนบางบัวของการเคหะแห่งชาติ . คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2528.

สอดคล้องกับการศึกษาในชุมชนวัดลาดบัวขาว ของ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ¹³ ที่พบว่าการรวมกลุ่ม และการมีส่วนร่วมในสังคมลดน้อยลงกว่าชุมชนเดิม

ในด้านความพึงพอใจต่าง ๆ ต่อโครงการ ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในด้านกายภาพ สภาพแวดล้อม และความมั่นคงในการอยู่อาศัย สาธารณูปโภคภายในชุมชน เหมือนกับผลการศึกษาของ บุญชู เวทโฮสดี¹⁴ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ บัตตัน (Button)¹⁵ ที่พบว่าผู้อยู่อาศัยบางกลุ่มให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมของการอยู่อาศัย โดยเฉพาะกลุ่มเพื่อนบ้าน โดยมองในแง่สังคม และการอยู่ร่วมกัน แต่ในด้านความสะดวกในการเดินทาง สาธารณูปโภคในบริเวณที่ตั้งชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า ลังทาง สาธารณูปการพื้นฐานในการรักษาพยาบาล ผู้อยู่อาศัยมีความพึงพอใจต่ำกว่าในชุมชนเดิม ชัดแจ้งกับ แคลร์ (Claire)¹⁶ ที่กล่าวว่า นอกจากสภาพแวดล้อมแล้ว สาธารณูปโภค และสาธารณูปการเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกที่อยู่อาศัย เพราะจะทำให้ผู้อยู่อาศัยได้รับบริการทางสังคมที่ดี แต่เนื่องจากชุมชนวีรพล 3 เป็นการย้ายถิ่นแบบมีแรงผลักดันบังคับ (Forced moves) ทำให้ผู้อยู่อาศัยไม่มีโอกาสเลือกปัจจัยในการอยู่อาศัยที่ดีในทุกด้านได้

เพื่อป้องกันการขายสิทธิ์ในที่ดินละทิ้งที่อยู่อาศัย และจัดสภาพสังคม ,สภาพแวดล้อม ให้มีความสามารถรองรับความต้องการพื้นฐานของชุมชนในการอยู่อาศัย อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี เน้นการมีส่วนร่วมในชุมชน ให้ชาวชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการริเริ่ม และกระทำการปรับเปลี่ยนบทบาทของภาครัฐ และประชาชน ในการที่รัฐเป็นผู้ให้ มาเป็นผู้สนับสนุน และเป็นผู้สร้างความร่วมมือ กับชาวชุมชน ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมและบทบาทต่างๆ ในฐานะเจ้าของชุมชนในการจัดการบริหารชุมชนของตนเอง ตามทฤษฎีชุมชนเมือง เพื่อที่จะสามารถพัฒนาถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเอง และรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของ

¹³ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคณะ. การประเมินผลโครงการวัดลาดบัวขาว. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

¹⁴ บุญชู เวทโฮสดี. "การประเมินผลการรื้อย้ายชุมชนแออัดในเมืองสู่ชานเมือง : กรณีศึกษาชุมชนอ่อนนุช" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาเคหการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537)

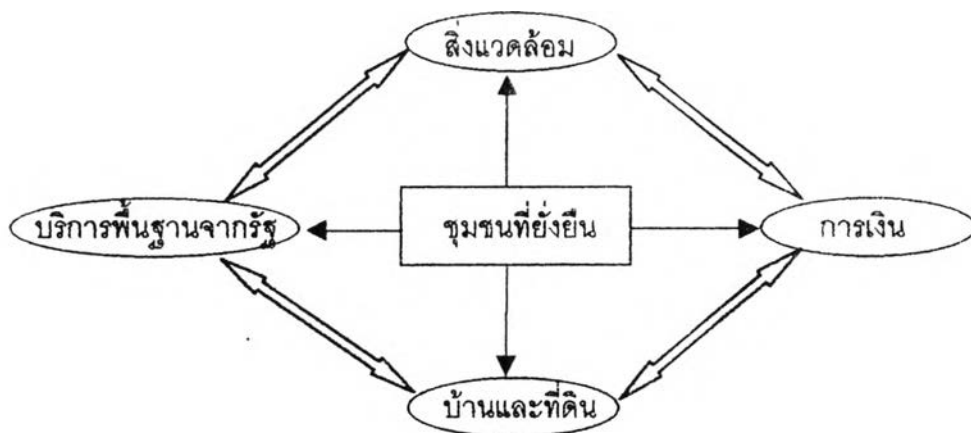
¹⁵ Button, K.J. Urban economics (London : Macmillan Press , 1967.)

¹⁶ Claire, William H. Handbook on urban planning (Canada : Van Nostrand Reinhold, 1973.)

ชุมชน โดยพัฒนาสภาพแวดล้อม สภาพสังคมในชุมชนให้น่าอยู่ และไม่ละทิ้งที่อยู่อาศัย ปล่อยให้ชุมชนเสื่อมโทรม และกลายเป็นชุมชนแออัดในอนาคต

การส่งเสริมและให้ความสำคัญ ของการบริหารชุมชน และความสัมพันธ์การมีส่วนร่วม ในชุมชนถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเอง รัฐให้การสนับสนุนในบริการต่างๆที่พอเหมาะในการอยู่อาศัยอย่างมีคุณภาพชีวิต ที่ชุมชนจะสามารถพัฒนาต่อไปได้ จะส่งเสริมให้ชุมชนพัฒนาตนเอง มีส่วนร่วมในสังคม ความคิดที่จะขายสิทธิ์และย้ายที่อยู่อาศัยก็จะหมดไป อีกทั้งจะพัฒนาชุมชนและสังคมของตนให้น่าอยู่ และยั่งยืนต่อไป

ปัจจัยที่จะส่งผลให้การพัฒนาชุมชนมีความยั่งยืน

ที่มา จำเนียร วรรัตน์ชัยพันธ์ เอกสารการสัมมนา แนวทางการร่วมมือจัดการสิ่งแวดล้อม เมืองใหม่บางพลี

ปัจจัยทั้ง 4 มีความสำคัญในการที่จะเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยให้ชุมชนมีความแข็งแรง และมีความสามารถพัฒนาต่อไปได้ องค์ประกอบในแต่ละส่วนจะต้องได้รับการดูแล และจัดการอย่างเหมาะสม ซึ่งนอกจากชุมชนจะเป็นแกนหลักแล้ว หน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง ต้องให้การสนับสนุนอย่างมีระบบและชัดเจนอย่างมีคุณภาพ เพื่อให้เกิดชุมชนที่น่าอยู่ และยั่งยืน เป็นการแก้ปัญหาชุมชนแออัดที่แท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากข้อสรุปผลการศึกษา ผู้วิจัยขอเสนอแนะเพื่อพัฒนาโครงการในลักษณะนี้ ดังต่อไปนี้

1. ในด้านนโยบาย การปรับปรุงชุมชนแออัด โดยวิธีการรื้อย้ายและจัดหาที่อยู่ใหม่ นับว่าเป็นวิธีการปรับปรุงชุมชนแออัดแบบยั่งยืน การดำเนินงานในลักษณะนี้ไม่ควรมุ่งเน้นเพียงเพื่อให้มีกรรมสิทธิ์

ที่ดินเพียงอย่างเดียว แต่ควรปรับปรุงคุณภาพชีวิตในด้านอื่นๆควบคู่กันไปด้วย เช่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย อาชีพ การศึกษาต่อเนื่อง เป็นต้น

2. การดำเนินการรื้อย้าย ของการทำเรือแห่งประเทศไทย ไม่ควรรื้อย้ายชาวชุมชนออกจากพื้นที่เพียงอย่างเดียว เพราะจะทำให้สิทธิในการได้รับที่ดินไม่ถึงชาวชุมชนผู้ที่เดือดร้อนจริงๆ เป็นช่องทางให้กับผู้หลอกลวงประโยชน์ในที่ดินเข้ามาดำเนินการได้ วิธีการพิจารณาสีที่ขังไม่รัดกุมเพียงพอ และผู้ที่โดนสวมสิทธิก็จะย้ายไปอยู่ในชุมชนแออัดอื่นๆ สร้างปัญหาให้กับสังคมต่อไป การแก้ไขปัญหามุขมนตรีแออัดก็จะต้องไม่บรรลุลดค่าจริง

3. ให้ความสนใจกับชาวชุมชนในด้านรายละเอียดต่างๆให้ชัดเจน ถึงข้อดีและเสียของการรื้อย้ายเพื่อไม่เกิดการเข้าใจผิด และการรวมกลุ่มต่อต้านโครงการ ที่ทำให้ชาวชุมชนไม่ยินยอมที่จะรื้อย้ายออกจากพื้นที่ ควรจัดกลุ่มเจ้าหน้าที่ลงพื้นที่สร้างความเข้าใจและให้ความรู้ที่ถูกต้องกับชาวชุมชนอย่างจริงจัง

4. ในการรื้อย้ายชุมชน เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในแต่ละช่วงการรื้อย้าย เช่น ในช่วงก่อนการรื้อย้าย ระหว่างการรื้อย้าย และหลังการรื้อย้าย ควรมีการจัดผู้ปฏิบัติหน้าที่ให้เหมาะสม กับการปฏิบัติงานในแต่ละขั้นตอน เช่นหลังการรื้อย้าย เจ้าหน้าที่ที่ดูแลควรมีความรู้ความเข้าใจในด้านสังคมศาสตร์ เนื่องจากชุมชนลักษณะนี้มีความเฉพาะตัวที่แตกต่างไปจากชุมชนเมืองทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการค้าขาย ชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม เพราะชาวชุมชนได้รับความกดดันจากหลายด้าน โดยเฉพาะในด้านที่อยู่อาศัย และการปรับตัวเข้ากับถิ่นที่อยู่อาศัยใหม่ เรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ถ้าผู้ปฏิบัติงานไม่ให้ความสำคัญแล้ว คงไม่ได้รับความร่วมมือ และความเข้าใจอันดีของชาวชุมชน กับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในช่วงระหว่างการรื้อย้าย และก่อสร้างที่พักอาศัยใหม่ เจ้าหน้าที่ของการเคหะฯ ที่ลงพื้นที่ส่วนใหญ่ จะให้คำแนะนำในด้านการก่อสร้างรูปแบบบ้าน โดยเน้นทางด้านกายภาพ แต่ในสภาวะที่ต้องการกำลังใจ และการปรับตัว ควรมีการดูแลด้านสภาพจิตใจ ให้กำลังใจความเข้าใจในปัญหาต่างๆ และเห็นใจชาวชุมชน เพื่อสร้างกำลังใจในการดำเนินงาน และความร่วมมืออันดีภายในชุมชน

5. การจัดกลุ่มในการอยู่อาศัย ผู้อยู่อาศัยมีความพึงพอใจที่ตนเองสามารถมีสิทธิ์เลือกกลุ่มในการอยู่อาศัยได้เอง แต่หน่วยงานที่จัดตั้งและบรรจุชาวชุมชนเข้าอยู่อาศัยควรคำนึงถึงความสัมพันธ์ในชุมชนเดิม ในการจัดกลุ่มการอยู่อาศัย เพื่อการอยู่อาศัยในชุมชนใหม่จะได้มีความร่วมมือและความสัมพันธ์ในชุมชนที่ดีกว่าเดิม

6. ขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดตั้ง สาธารณูปการพื้นฐานที่จำเป็น เพื่อคุณภาพชีวิต และการดำรงชีวิตที่ดีของผู้อยู่อาศัยในชุมชน เช่น กทม. จัดตั้ง ตลาด และโรงเรียนในชุมชน องค์การเภสัช จัดตั้งร้านขายยาเพื่อชุมชน กรมประชาสัมพันธ์ จัดอบรมอาชีพ และตั้งร้านขายสินค้าภายในชุมชน เป็นต้น

7. กรมประชาสัมพันธ์ควรจัดให้คำแนะนำด้านอาชีพเสริม และหาช่องทางในการประกอบอาชีพเสริมอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง เนื่องจากในชุมชนมีแม่บ้านที่ว่างงาน ดูแลบ้านเฉยๆ เป็นจำนวนมาก น่าจะมีการส่งเสริมอาชีพ ที่สามารถจัดทำภายในชุมชนได้เพื่อก่อให้เกิดรายได้เสริม เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนในอีกด้านหนึ่งด้วย

8. การเคหะฯ และการท่าเรือฯ ควรจะประสานงานกับแหล่งงานในบริเวณใกล้เคียงกับชุมชน เพื่อรองรับการรื้อย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ของชาวชุมชน ในด้านอาชีพหลักและอาชีพเสริม จากการสำรวจพบว่าในบริเวณใกล้กับชุมชนมีโรงงานของบริษัท VIP. ตั้งอยู่ แต่ภายในชุมชนมีผู้ที่ทำงานที่โรงงานนี้ เพียง 1-2 คนเท่านั้นทั้งที่เป็นแหล่งงานที่ใกล้ที่อยู่อาศัย

9. ในด้านปัญหาการเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอก ควรขอความร่วมมือประสานงานกับทาง ท้องที่เพื่อที่จะจัดบริการรถบริการรับจ้างประเภทอื่นนอกเหนือจากบริการ ขสมก. เช่นรถสองแถวรับจ้าง จากชุมชนถึงปากซอยจตุโชติ หรือรถตู้บริการจากชุมชน ถึงแหล่งศูนย์กลางเมือง เพื่อให้บริการที่ บรรเทาความเดือดร้อนของชุมชนในการเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอก

10. ในการรื้อย้ายชุมชนสู่ชุมชนใหม่ กรุงเทพมหานคร ควรมีส่วนร่วมในการรองรับชาวชุมชน จัดตั้งหน่วยงานที่ดำเนินการเกี่ยวกับการดูแลชุมชนหลังการรื้อย้ายเข้าอยู่อาศัยในชุมชนใหม่ อันน่าจะ ประกอบไปด้วย ทางด้านจิตวิทยา ที่ดูแลจิตใจของชาวชุมชนในด้านการเปลี่ยนแปลงหลายด้านที่เกิดขึ้น ทางด้านการส่งเสริมอาชีพ การจัดหาอาชีพเสริมรายได้ในครอบครัว เพื่อส่งเสริมรายได้ในขณะที่ครอบครัว มีการเปลี่ยนแปลงงานและยังหางานใหม่ไม่ได้ และเพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพในครัวเรือนของกลุ่ม แม่บ้านที่ว่างงาน ทางด้านการพัฒนา กระตุ้นให้ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน และแนวคิดใน การพัฒนาสังคม และชุมชนของตนเอง เชื่อมความสัมพันธ์ภายในชุมชนสู่ชุมชนภายนอก เพื่อให้เกิด สังคมที่น่าอยู่ขึ้น ในวงกว้างกว่าเฉพาะภายในชุมชน

11. ในการจัดการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชน เจ้าหน้าที่การเคหะฯ.ที่เป็นที่เลี้ยงให้คำแนะนำในการจัดตั้งและดูแลคณะกรรมการชุมชน ควรให้ความรู้ความเข้าใจแก่ชาวชุมชนถึงภาระหน้าที่ และบทบาทของคณะกรรมการชุมชน เพื่อที่จะสามารถเลือกคณะกรรมการที่มีความสามารถในการบริหารและพัฒนาชุมชนได้ และควรมีการจัดการอบรมคณะกรรมการชุมชนให้เข้าใจบทบาท และหน้าที่ในการบริหารชุมชนของตน เข้าใจในปัญหาต่างๆที่บางครั้งเห็นว่าเล็กน้อย แต่ส่งผลถึงการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในสังคมของชาวชุมชนได้ และเน้นการกระตุ้นให้ชาวชุมชนได้ร่วมแสดงความสามารถ หรือศักยภาพของตนออกมามากกว่า การชี้แนะ หรือสั่งการ

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาโครงการนี้ซ้ำ ๆ ต่อไปเป็นระยะ จากการศึกษาครั้งนี้เป็นช่วงระยะแรกที่เริ่มก่อตั้งชุมชน และมีการอยู่อาศัยเพียง 1-3 ปี ซึ่งเป็นระยะต้นของโครงการ ควรศึกษาโครงการต่อในระยะเวลาที่มีการอยู่อาศัยนานขึ้น เพื่อทราบถึงปัญหาในการอยู่อาศัยในชุมชน ความเป็นอยู่เศรษฐกิจ และความต้องการของผู้อยู่อาศัย เพื่อพัฒนาโครงการในลักษณะนี้ให้ดีขึ้น

2. ควรมีการศึกษาย้อนไปดูสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ และสังคมของชุมชนด้วย เพื่อเปรียบเทียบก่อนและหลังการรื้อย้าย เพื่อหาข้อดีและข้อเสีย จากการศึกษาครั้งนี้ มีการลงแบบสอบถาม 2 ครั้ง เนื่องจากครั้งแรก ไม่ได้ศึกษาถึงรูปแบบของผังบ้านในชุมชนเดิม ทำให้ไม่ทราบสภาพทางกายภาพของที่อยู่อาศัย จึงต้องทำการลงแบบสอบถามเพิ่มเติมอีกครั้ง

3. ควรมีการลงไปสำรวจ และสอบถามชาวชุมชนในคลองเตย ที่มีสิทธิ์ในการรื้อย้าย ถึงเหตุผลและความจำเป็นในการไม่ยินยอมรื้อย้ายสู่โครงการใหม่ เพื่อหาสาเหตุความกดดันต่าง ๆ เพื่อที่จะทราบปัญหาได้อย่างครอบคลุม และเสนอแนวทางแก้ไข และป้องกันได้ดียิ่งขึ้น